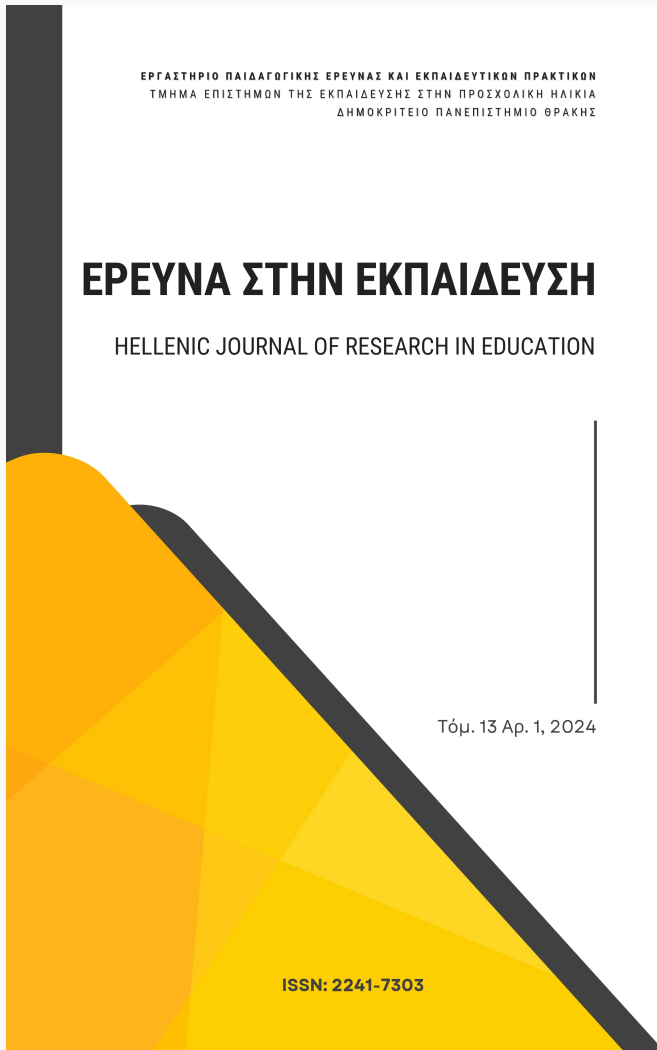

Έρευνα στην Εκπαίδευση

Τόμ. 13, Αρ. 1 (2024)

Η έννοια του «σχολικού μουσείου» ως μια εναλλακτική μορφή συνεργασίας σχολείου και μουσείου

Μαρία Κυριάκου, Χαρίκλεια Κανάρη

doi: [10.12681/hjre.37600](https://doi.org/10.12681/hjre.37600)

Copyright © 2024, Μαρία Κυριάκου, Χαρίκλεια Κανάρη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κυριάκου Μ., & Κανάρη Χ. (2024). Η έννοια του «σχολικού μουσείου» ως μια εναλλακτική μορφή συνεργασίας σχολείου και μουσείου. *Έρευνα στην Εκπαίδευση*, 13(1), 190–206. <https://doi.org/10.12681/hjre.37600>

Η έννοια του «σχολικού μουσείου» ως μια εναλλακτική μορφή συνεργασίας σχολείου και μουσείου

Μαρία Κυριάκου^α, Χαρίκλεια Κανάρη^β

^{α, β} Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Περίληψη

Η διασύνδεση σχολείου και μουσείου πραγματοποιείται, συνήθως, μέσω των σχολικών επισκέψεων σε μουσεία. Στη γενικότερη, όμως, κατεύθυνση ενίσχυσης αυτής της σχέσης, ανακύπτουν ερωτήματα σχετικά με τις δυνατότητες εναλλακτικών μορφών συνεργασίας. Οι συλλογές υλικού πολιτισμού στο πλαίσιο της λειτουργίας σχολικών μονάδων θα μπορούσαν να αποτελέσουν μία αφορμή και μορφή εναλλακτικής συνεργασίας με εκπαιδευτικά οφέλη και ποικίλες προεκτάσεις. Λαμβάνοντας υπόψη τις σύγχρονες προσεγγίσεις διασύνδεσης εκπαίδευσης και πολιτισμού, η παρούσα εργασία εστιάζει στις συλλογές αυτές, ή αλλιώς «σχολικά μουσεία», και αποτελεί μία βιβλιογραφική ανασκόπηση, με σκοπό να καταγράψει μελέτες και έρευνες σχετικά με τη συγκρότηση, τον ρόλο καθώς και την εννοιολογική οριοθέτηση αυτών. Τα αποτελέσματα ανέδειξαν ότι η έννοια και οι πρακτικές «σχολικών μουσείων» έχουν μακρά ιστορία. Μεγάλο μέρος των δεδομένων αφορούν σε μελέτες εκπαιδευτικής ιστοριογραφίας παρουσιάζοντας διαφορετικές περιπτώσεις «σχολικών μουσείων», ενώ ένας σημαντικός αριθμός ερευνών πραγματεύονται ζητήματα σύγχρονης μουσειοπαιδαγωγικής εφαρμογής. Ωστόσο, στη χώρα μας αποτελεί ένα πεδίο που χρήζει περαιτέρω έρευνας.

Abstract

The interconnection between school and museum is usually carried out via school visits to museums. However, for strengthening this relationship, it is considered important to investigate alternative possibilities and forms of cooperation between schools and museums. Collections of material culture within school settings create opportunities for the development of various forms of cooperation with many educational benefits. The present paper, based on contemporary approaches for education and culture, focuses on these collections, also known as “school museums”, and constitutes a literature review with the aim to investigate issues about their formation, role and conceptual definition. The results revealed that the concept and practices of “school museums” have a long history. Besides studies of educational historiography with examples of various cases of “school museums”, there are also studies which refer to “school museums” and contemporary practices of museum education revealing interesting possibilities of cooperation among schools, museums and community. However, in the case of the Greek context, further research is needed in order to promote this potential.

© 2024, Μαρία Κυριάκου, Χαρίκλεια Κανάρη
Άδεια CC-BY-SA 4.0

Λέξεις-κλειδιά: πολιτισμός, εκπαίδευση, σχολική συλλογή, σχολικό μουσείο
Key words: culture, education, school collection, school museum

Εισαγωγή

Η εκπαίδευση για τον πολιτισμό και μέσω του πολιτισμού αποτέλεσε και αποτελεί αντικείμενο συστηματικής εστίασης στον χώρο της εκπαίδευσης, τυπικής, μη τυπικής και άτυπης. Τα τελευταία χρόνια σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι ξεκάθαρος ο προσανατολισμός σε ζητήματα πολιτισμικής παιδείας. Ανατρέχοντας στις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου των τελευταίων ετών ανάμεσα στις οκτώ βασικές ικανότητες που προτάσσονται για την προσωπική ολοκλήρωση των νέων, σημειώνεται και η

Υπεύθυνος επικοινωνίας: Μαρία Κυριάκου, Παιδαγωγική Σχολή, Λεωφ. 3ης Σεπτεμβρίου, Θεσσαλονίκη 541 24,
kyriakmaria@nured.auth.gr

URL: <http://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/hjre/index>

ικανότητα πολιτισμικής επίγνωσης και έκφρασης (Συμβούλιο Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2018/C189/01). Η ικανότητα της πολιτισμικής επίγνωσης περιγράφεται ως η κατανόηση και ο σεβασμός των διαφορετικών ιδεών που εκφράζονται δημιουργικά και κοινοποιούνται σε διαφορετικούς πολιτισμούς μέσα από διαφορετικές τέχνες και άλλες μορφές πολιτισμικής έκφρασης.

Για την υποστήριξη της συγκεκριμένης στόχευσης προτείνεται ως προτεραιότητα η χρήση και η αξιοποίηση ποικίλων προσεγγίσεων και περιβαλλόντων μάθησης, όπως η εκπαίδευση μέσω των τεχνών, η ενίσχυση της διατομεακής συνεργασίας μεταξύ φορέων πολιτισμού και εκπαίδευσης και η δημιουργία ευκαιριών πρόσβασης και συμμετοχής των παιδιών σε περιβάλλοντα τυπικής, μη τυπικής και άτυπης εκπαίδευσης που στηρίζουν την πολιτισμική εκπαίδευση και προωθούν, μεταξύ άλλων, τη δημιουργικότητα και την κριτική σκέψη (Συμβούλιο Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2019/C189/06). Τα μουσεία είναι ιδρύματα που φυλάσσουν μαρτυρίες της ανθρώπινης έκφρασης και δημιουργίας, γι' αυτό και η επαφή του ανθρώπου με τον πολιτισμό συνδέεται στενά με το μουσείο (Pearce, 2002). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο το μουσείο κατέχει έναν κεντρικό ρόλο και στη βάση του κοινού στόχου της εκπαίδευσης καθορίζονται οι διάφορες πρακτικές και πρωτοβουλίες διασύνδεσης του σχολείου με το μουσείο.

Θεωρητικό πλαίσιο

Η έννοια και ο ρόλος του μουσείου μετεξελίσσεται με βάση τις επικρατούσες τάσεις, αντιλήψεις και απαιτήσεις κάθε εποχής. Στον νέο ορισμό του μουσείου (ICOM, 2022), εκτός από τις βασικές λειτουργίες της έρευνας, της συλλογής, της συντήρησης, της ερμηνείας και της έκθεσης τεκμηρίων υλικής και άυλης κληρονομιάς, αναφέρεται και η προσφορά ποικίλων εμπειριών «*με σκοπό την εκπαίδευση, την ψυχαγωγία, τον αναστοχασμό και τη διάδοση της γνώσης*». Επίσης, ζητήματα προσβασιμότητας, συμπερίληψης, συμμετοχής των κοινοτήτων, ποικιλομορφίας και αειφορίας αναδεικνύονται ως κεντρικά. Ανάλογα και η σχέση σχολείου και μουσείου προσδιορίζεται από τις κοινωνικές, πολιτισμικές και οικονομικές συνθήκες της κάθε εποχής και τίθεται κάτω από την κοινή αναφορά της πολιτισμικής παιδείας. Ωστόσο, οι διαφορετικές εκπαιδευτικές προσεγγίσεις και κοινωνικές στοχεύσεις, που ο κάθε θεσμός –σχολείο και μουσείο– υπηρετεί, καθορίζουν σημαντικά το ευρύτερο πεδίο έρευνας και δράσης. Σε αντίθεση με τον συστηματικό, υποχρεωτικό και δομημένο βάσει αναλυτικού προγράμματος σπουδών χαρακτήρα του σχολείου, στο μουσείο η μάθηση νοείται ως μια μετασχηματιστική, συναισθηματική εμπειρία με έντονο το στοιχείο της αυτοδιάθεσης και της ελευθερίας (Lord, 2007). Αυτή η εμπειρία της μάθησης στο μουσείο διαφοροποιείται από το τυπικό σχολικό περιβάλλον και χαρακτηρίζεται από διαφορετικές ποιότητες και προσανατολισμούς. Η εστίαση στο βίωμα, την εμπειρία και το συναίσθημα, η ενεργός συμμετοχή, οι διερευνητικές προσεγγίσεις, η πολυαισθητηριακή αλληλεπίδραση με τις συλλογές και τα εκθέματα, η ελεύθερη δημιουργική έκφραση αποτελούν ορισμένους από τους βασικούς άξονες της μάθησης που συντελείται στο μουσείο και απευθύνονται σε διαφορετικές ομάδες κοινού (Kanari et al., 2022· Φιλίππουπολίτη, 2015).

Αν και όπως αναφέρει η Οικονόμου (2003), στην έννοια του μουσείου μπορεί να εμπίπτουν ποικίλοι οργανισμοί, στην καρδιά του μουσείου βρίσκονται τα εκθέματα και οι συλλογές, τα οποία διαμεσολαβούν στην επικοινωνία του νοήματος και αποτελούν το σημείο τομής μουσείου και εκπαίδευσης. Συνεπώς, στον πυρήνα όλων των παραπάνω εκπαιδευτικών προσεγγίσεων βρίσκονται οι συλλογές και τα εκθέματα του μουσείου, βάσει των οποίων αναδεικνύονται οι δυνατότητες μάθησης που προκύπτουν από την επαφή με "πραγματικά" αντικείμενα του παρελθόντος. Σύμφωνα με την Pearce (2002), τα υλικά αντικείμενα διατηρούν τη διασύνδεσή τους με τις συνθήκες της εκάστοτε κοινωνικής πραγματικότητας από την οποία προέρχονται και φέρουν τη δυναμική της μεταφοράς του παρελθόντος στο παρόν λόγω αυτής της "πραγματικής" σχέσης με περασμένα γεγονότα. Οι δυνατότητες αλληλεπίδρασης με πρωτογενείς πηγές συνέβαλαν στην αναγνώριση της ποιότητας της μουσειακής μάθησης ενώ δεν είναι τυχαίο, όπως αναφέρει η Νικονάνου (2015α), ότι το ενδιαφέρον για τους τρόπους εκπαιδευτικής αξιοποίησης του υλικού πολιτισμού εκφράστηκε πολύ νωρίς. Η μάθηση μέσω των αντικειμένων (object-based learning) συνδέεται με την αρχή της εποπτείας, με την εμπειρική βίωση της πραγματικότητας μέσω των αισθήσεων και, εντέλει, με την κατανόηση που βασίζεται στην προσωπική επαφή και εμπειρία (Νικονάνου, 2015α). Τα αντικείμενα αποτελούν το σημείο εκκίνησης καθώς κινητοποιούν τη σκέψη και τον αναστοχασμό. Η μάθηση μέσω των αντικειμένων συνδέεται με την επεξεργασία τόσο της καθ' εαυτής υλικής υπόστασής τους όσο και με τις πολλαπλές ερμηνείες των κοινωνικών και πολιτισμικών συμφραζομένων τους. Για τον λόγο αυτό, σε τέτοιου είδους περιβάλλοντα μη τυπικής ή άτυπης μάθησης, όπως τα μουσεία, πέρα από την απόκτηση γνώσεων, γίνεται λόγος για

κατασκευή προσωπικών ερμηνειών και νοημάτων μέσω αφηγηματικών κατασκευών (Paris & Hargood, 2002).

Η σύγχρονη εποχή, ιδιαίτερα λόγω των δυνατοτήτων που παρέχει η τεχνολογία, χαρακτηρίζεται ως ένα περιβάλλον οπτικού πολιτισμού και επικοινωνίας. Η ικανότητα δημιουργίας προσωπικών νοημάτων μέσα από την "ανάγνωση" αντικειμένων και εικόνων αποτελεί μια βασική συνθήκη της σύγχρονης επικοινωνίας. Η εξοικείωση του ατόμου με οπτικές αναπαραστάσεις, μέσω των οποίων διαμορφώνεται η κατανόηση του κόσμου, η γνώση, η μεταφορά νοήματος και γενικότερα οι κοινωνικές και πολιτισμικές αξίες, διευκολύνεται περισσότερο μέσα από την αλληλεπίδραση με "πραγματικά" αντικείμενα σε σχέση με τον λόγο και το κείμενο (Νικονάνου, 2015α). Συγκεκριμένα, τα μουσειακά αντικείμενα υποστηρίζουν αυτή την εκπαιδευτική στόχευση, καθώς χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερες αξίες που είναι σκόπιμο να αξιοποιούνται στη μαθησιακή διαδικασία. Συγκεκριμένα, διακρίνονται τέσσερις εκπαιδευτικές αξίες, στις οποίες συγκαταλέγονται: α. η υλικότητα που συνδέεται με την εποπτικότητα, την αντίληψη μέσω των αισθήσεων και την προσωπική εμπειρία, β. η αυθεντικότητα, καθώς πρόκειται για «απτές» μαρτυρίες του παρελθόντος που ταυτόχρονα μας συνδέουν με αυτό, γ. η ευρύτητα πληροφοριών και αφηγήσεων, καθώς μπορούν να υπηρετήσουν και να αναδείξουν προσεγγίσεις με διεπιστημονικό ή και διαθεματικό περιεχόμενο, και δ. η αισθητική, που σχετίζεται με την αντίληψη της υλικότητάς τους μέσω των αισθήσεων αλλά και με δραστηριότητες δημιουργικής έκφρασης που μπορούν να πραγματοποιηθούν με αφορμή και αφετηρία αυτά (Μπούνια & Νικονάνου 2008· Νάκου, 2001· Νικονάνου, 2015α).

Τα μουσειακά αντικείμενα και οι συλλογές αποτελούν τον πυρήνα και την αφετηρία των εκπαιδευτικών προγραμμάτων των μουσείων χωρίς, ωστόσο, όπως αναφέρει η Hooper-Greenhill (2006), τα μαθησιακά αποτελέσματα να περιορίζονται ή να εστιάζουν μόνο στο επιστημονικό πεδίο στο οποίο οι συλλογές αυτές κατατάσσονται. Η μάθηση και γενικότερα η εμπειρία μέσα από την αλληλεπίδραση με τις μουσειακές συλλογές συνδέεται με πολλές διαστάσεις της προσωπικής ανάπτυξης του ατόμου και βρίσκεται στο επίκεντρο ερευνητικών σχεδιασμών και εφαρμοσμένων πρακτικών. Σύμφωνα με το μεθοδολογικό εννοιακό πλαίσιο των «Γενικών Αποτελεσμάτων Μάθησης (Generic Learning Outcomes – GLOs)», που αναπτύχθηκε στη Βρετανία τη δεκαετία του 2000, η μάθηση που συντελείται σε περιβάλλοντα μη τυπικής ή άτυπης μάθησης, όπως είναι τα μουσεία, συνδέεται με την ενίσχυση των γνώσεων και της κατανόησης, την ανάπτυξη δεξιοτήτων, την καλλιέργεια συμπεριφορών και αξιών καθώς και με την προσωπική ευχαρίστηση και πρόοδο (Φιλιππουπολίτη, 2015). Με βάση τα παραπάνω, τα εκπαιδευτικά προγράμματα και οι δράσεις των μουσείων, αν και δεν απευθύνονται μόνο σε σχολικές ομάδες, συμπληρώνουν και συμβάλλουν σημαντικά στην επέκταση και στον εμπλουτισμό της σχολικής μάθησης. Οι πρακτικές συνεργασίας σχολείου – μουσείου όχι μόνο αποτελούν εκπαιδευτική στόχευση, αλλά υλοποιούνται μέσα από μια ποικιλία πρακτικών. Βασικό σημείο τομής των δύο θεσμών αποτελούν οι σχολικές επισκέψεις, οι οποίες προγραμματίζονται στο πλαίσιο της τυπικής εκπαίδευσης και ακολουθούν τον ανοιχτό και μη τυπικό χαρακτήρα της μουσειακής μάθησης (Νικονάνου, 2015α). Επίσης, στις πρακτικές της συνεργασίας, ή και της σχέσης του σχολείου με το μουσείο, καταγράφονται επιμορφωτικές δράσεις κατάρτισης της εκπαιδευτικής κοινότητας, projects, καθώς και δράσεις έμμεσης επικοινωνίας, όπως εκπαιδευτικό υλικό (π.χ. μουσειοσκευές) που απευθύνεται σε σχολεία και αξιοποιείται εκτός μουσειακού χώρου (Νικονάνου, 2011, 2015α, 2015β). Συλλογές, όμως, δεν συναντούμε μόνο στα μουσεία αλλά και σε φορείς του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος, όπως στην τριτοβάθμια εκπαίδευση με τις πανεπιστημιακές συλλογές. Στην ιστορία των μουσείων είναι γνωστό ότι οι πρώτες μουσειακές συλλογές που άνοιξαν στο κοινό στα τέλη του 17^{ου} αιώνα ήταν πανεπιστημιακές συλλογές και πανεπιστημιακά μουσεία (Γκαζή, 1999· Οικονόμου, 2003). Οι συλλογές αυτές παρουσιάζουν σήμερα μεγάλο εύρος, καθώς καλύπτουν ποικίλους τομείς και επιστημονικά πεδία, όπως η φυσική ιστορία, η τέχνη, η αρχαιολογία, η κοινωνική ιστορία, αλλά και πιο εξειδικευμένα θέματα, όπως η ιστορία του θεάτρου, η μετεωρολογία κ.ά. (Lourenço, 2008).¹ Οι εδραιωμένες πρακτικές των εκπαιδευτικών προγραμμάτων των μουσείων, οι διαφορετικές ποιότητες μάθησης, τα μαθησιακά αποτελέσματα και το παράδειγμα των πανεπιστημιακών συλλογών μπορούν να αποτελέσουν τη βάση περαιτέρω διερεύνησης σχετικά με τις δυνατότητες εκπαιδευτικής αξιοποίησης αντίστοιχων πρακτικών σε επίπεδο

¹ Αξίζει να σημειωθεί ότι στις αρχές της δεκαετίας του 2000 ιδρύθηκε η Διεθνής Επιτροπή για τα Πανεπιστημιακά Μουσεία και Συλλογές (UMAC) ως παράρτημα του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (International Council of Museums-ICOM), η οποία δραστηριοποιείται πάνω σε ζητήματα προσδιορισμού του ιδιαίτερου ρόλου και της ταυτότητας αυτού του θεσμού στην ακαδημαϊκή κοινότητα και στην εκπαίδευση (Plaza, 2022).

πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Πέρα από τις σχολικές επισκέψεις σε μουσεία ή το εκπαιδευτικό υλικό μουσείων που αξιοποιείται στα σχολεία όπως οι μουσειοσκευές κ.ά. (Νικονάνου, 2015β), προκύπτουν ερωτήματα σχετικά με τη μορφή και τις προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες μπορεί να αναπτυχθεί η περαιτέρω συνεργασία μεταξύ σχολείου-μουσείου αναφορικά με πρακτικές όπως τα «σχολικά μουσεία». Μέσα σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο εγγράφεται και η παρούσα μελέτη.

Η έρευνα

Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα

Με βάση τα παραπάνω σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να καταγράψει μελέτες και έρευνες με στόχο την εννοιολογική οριοθέτηση των σχολικών μουσείων και τον εντοπισμό αντίστοιχων πρακτικών. Πιο συγκεκριμένα, τα ερευνητικά ερωτήματα είναι τα εξής:

1. Εντοπίζονται παραδείγματα συγκρότησης συλλογών αντικειμένων υλικού πολιτισμού και υλοποίησης μουσειακών πρακτικών σε σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και αν ναι, ποιος είναι ο παιδαγωγικός τους ρόλος;
2. Ποια είναι η εξέλιξη των σχολικών μουσείων;
3. Πώς ορίζεται το σχολικό μουσείο με βάση τη βιβλιογραφία;

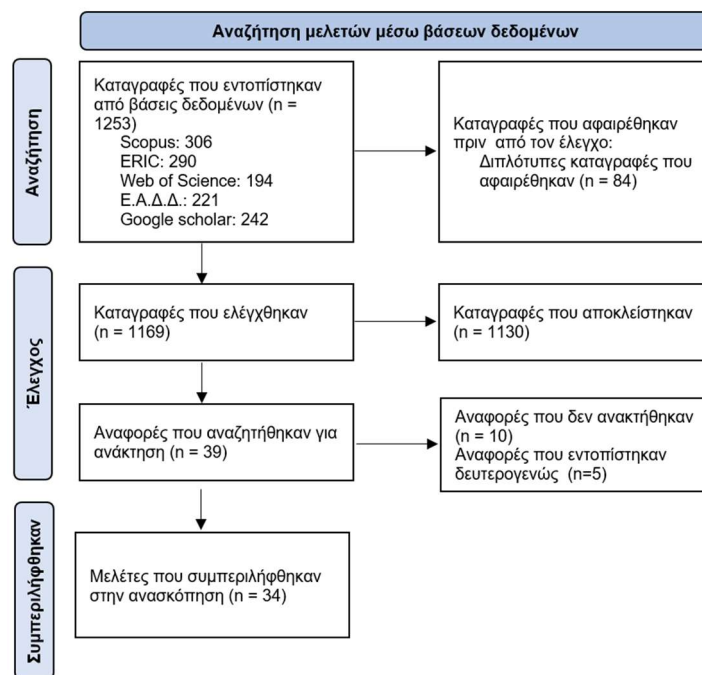
Ερευνητική στρατηγική

Η ερευνητική στρατηγική βασίστηκε στη βιβλιογραφική ανασκόπηση (Tranfield et al., 2003). Η αναζήτηση των μελετών πραγματοποιήθηκε στις εξής βάσεις δεδομένων: Scopus, Web of Science, ERIC, Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών και Google Scholar, ώστε να υπάρχει η δυνατότητα μιας ευρείας, διεπιστημονικής κάλυψης του θέματος στον διεθνή χώρο αλλά και στην ελληνική πραγματικότητα. Δεν τέθηκαν περιορισμοί ημερομηνίας, ενώ κρίθηκε σκόπιμο να συμπεριληφθούν μελέτες στις οποίες εντοπίζονται συλλεκτικές και εκθεσιακές πρακτικές αντικειμένων σε σχολικές μονάδες πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Τέλος, λόγω της μη σαφούς ορολογίας για πρακτικές σχολείων που εντάσσουν στο πρόγραμμά τους συλλεκτικές και εκθεσιακές πρακτικές, κατά την αναζήτηση συμπεριλήφθηκαν δημοσιεύσεις που αναφέρονται στην ύπαρξη μουσείων στον χώρο του σχολείου, σε εκπαιδευτικά ιδρύματα που στεγάζονται σε χώρους μουσείων, σε πρακτικές επιμέλειας από το μαθητικό κοινό, καθώς και σε μουσειακές συλλογές, οι οποίες αποτελούν αντικείμενο δανεισμού και έκθεσης στον χώρο του σχολείου. Από τον συνδυασμό των παραπάνω θεματικών κατηγοριών και τη χρήση λογικών τελεστών, τελεστών εγγύτητας και ειδικών συμβόλων προέκυψαν συνδυασμένες αναζητήσεις, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν σε 6 διαφορετικές φάσεις σε όλες τις επιλεγμένες βάσεις δεδομένων. Η επιλογή των λέξεων κλειδιών, προκειμένου να δομηθεί η συνδυασμένη αναζήτηση, βασίστηκε σε τρεις κατηγορίες εννοιολογικών πεδίων. Συγκεκριμένα, οι λέξεις κλειδιά ήταν: «συλλογή» ή «μουσείο» («collection», «museum») που αποτελούν τις κεντρικές έννοιες των ερευνητικών ερωτημάτων· «αντικείμενα», «εκθέματα» ή «τεχνουργήματα» («object», «exhibit», «art craft»), οι οποίες πλαισιώνουν τις αρχικές κεντρικές έννοιες, και «σχολείο» («school»), προκειμένου η αναζήτηση να εστιαστεί στον χώρο της βασικής εκπαίδευσης. Συμπληρωματικά με τις παραπάνω κατηγορίες λέξεων κλειδιών κρίθηκε σκόπιμο να συμπεριληφθεί και η έννοια του δανεισμού ή της διανομής μουσειακού υλικού σε σχολικές μονάδες και για τον λόγο αυτό συμπεριλήφθηκαν οι σχετικοί όροι («loan», «circulation», «distribution»).

Αρχικά η αναζήτηση έγινε στις επιλεγμένες βάσεις δεδομένων Scopus, Web of Science, ERIC, από τις οποίες εντοπίστηκαν 790 βιβλιογραφικές αναφορές. Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε σχετική αναζήτηση στις πλατφόρμες του κέντρου τεκμηρίωσης του Εθνικού Αρχείου Διδακτορικών Διατριβών και Google Scholar με την ίδια διαδικασία συνδυασμένης αναζήτησης με τους ελληνικούς όρους. Εντοπίστηκαν 221 διατριβές στο Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών και 242 δημοσιεύσεις στην πλατφόρμα Google scholar. Συνολικά εντοπίστηκαν 1253 μελέτες, από τις οποίες αφαιρέθηκαν 84 μελέτες ως διπλότυπες. Όλα τα αποτελέσματα των δημοσιεύσεων που προέκυψαν από την αναζήτηση της βιβλιογραφίας εξετάστηκαν, αρχικά, ως προς τη συνάφεια με βάση τον τίτλο και την περίληψη και στη συνέχεια επιλέχθηκαν εκείνες που θεωρήθηκαν σχετικές με το υπό διερεύνηση θέμα (Σχήμα 1). Τα κριτήρια αποκλεισμού των καταγραφών υπαγορεύτηκαν από το πεδίο εστίασης της κάθε μελέτης. Συγκεκριμένα, χαρακτηρίστηκαν εκτός ερευνητικού πλαισίου και αποκλείστηκαν μελέτες που πραγματεύονταν: α. ζητήματα διαχείρισης μουσειακών και ιδιωτικών συλλογών υλικού πολιτισμού, β.

εκπαιδευτικά προγράμματα και έρευνες στον χώρο του σχολείου, γ. σχολικές επισκέψεις σε μουσεία και σχετικές εκπαιδευτικές δράσεις, δ. πρακτικές διαχείρισης συλλογών βιβλιοθηκών, ε. πανεπιστημιακές συλλογές και μουσεία, στ. μουσεία σχολικής ζωής που αποτελούν μια διακριτή κατηγορία μουσείων, ζ. ζητήματα αξιοποίησης μουσειοσκευών, και η. άλλα ζητήματα μη συναφή με το υπό διερεύνηση θέμα.

Επίσης, σε 10 μελέτες δεν κατέστη δυνατή η πρόσβαση στο πλήρες κείμενο, ενώ εντοπίστηκαν 5 δευτερογενείς βιβλιογραφικές πηγές από τα επιλεγμένα συγγράμματα, με σκοπό την εκτενέστερη αναζήτηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας. Ο τελικός αριθμός των αναφορών που κρίθηκαν συναφείς, υπήρχε πρόσβαση και συμπεριλήφθηκαν στην έρευνα ήταν 34 μελέτες (Πίνακας 1).

Σχήμα 1. Διάγραμμα ροής αποτελεσμάτων ανασκόπησης (PRISMA 2020)

Αποτελέσματα – Συζήτηση αποτελεσμάτων

Για τις συνολικά 34 μελέτες που εντοπίστηκαν, όπως αποτυπώνονται στον Πίνακα 1, ακολούθησε η πλήρης ανάγνωση του κάθε κειμένου και από τα δεδομένα που συλλέχθηκαν προέκυψαν τα αποτελέσματα της έρευνας.

Πίνακας 1. Συνολικά αποτελέσματα βιβλιογραφικής ανασκόπησης

a/a	Συγγραφείς, Ημερομηνία	Στοιχεία Δημοσίευσης
1	Butcher, K., Runburg, M., & Hudson, M. (2017)	Using digitized objects to promote critical thinking and engagement in classrooms. <i>Library Hi Tech News</i> , 34(7), 12–15.
2	Caffrey, G. E., & Rogers, R. (2019)	Students taking social action: Critical literacy practices through school-as-museum learning. <i>Berkeley Review of Education</i> , 8(1), 83–114.
3	Cornish, C., & Driver, F. (2020)	‘Specimens distributed’: The circulation of objects from Kew’s Museum of Economic Botany, 1847–1914. <i>Journal of the History of Collections</i> , 32(2), 327–340.
4	Cornish, C., Driver, F., Nesbitt, M., & Willison, J. (2021)	Revitalizing the school museum: Using nature-based objects for cross-curricular learning. <i>Journal of Museum Education</i> , 46(3), 334–347.
5	Crocker, O. (2021)	Teaching classics with objects? The acquisition of classical antiquities by British schools, 1860–1950. <i>Journal of the History of Collections</i> , 33(2), 373–384.

6	D'Acquisto, L. (2013)	Museums at school. <i>ASCD</i> , 70(5).
7	Depaepe, M. (2021)	The fragile boundary between 'education' and 'educationalisation': Some personal reflections on the often exaggerated educational aspirations of museums. <i>Historia y Memoria de La Educación</i> , 15, 389–419.
8	Dussel, I. (2011)	Between exoticism and universalism: Educational sections in Latin American participation at international exhibitions, 1860–1900. <i>Paedagogica Historica</i> , 47(5), 601–617.
9	García, S. V. (2007)	School museums, collections, and elementary teaching of the natural sciences in late XIX century Argentina [Museos escolares, colecciones y la enseñanza elemental de las ciencias naturales en la Argentina de fines del siglo XIX]. <i>História, Ciências, Saúde-Manguinhos</i> , 14(1), 173–196.
10	Georgaki, M. (2020)	Plastics' canonisation: Aspects of value in the Camberwell Inner London Education Authority Collection. In S. Lambert (Ed.), <i>Provocative plastics. Their value in design and material culture</i> (pp. 215–233). Palgrave Macmillan.
11	Ghosh, S. (2022)	Reaching out-of-school children with the museum school. <i>Childhood Education</i> , 98(1), 32–41.
12	Gomes, I. (2017)	The natural history collection at the Lisbon Military College: Tracing the history of a teaching collection. <i>Journal of the History of Collections</i> , 29(3), 409–422.
13	Gomes, I. (2018)	The scientific heritage of Portuguese secondary schools: A historical approach. <i>Paedagogica Historica</i> , 54(4), 468–484.
14	Gomes, I. (2019)	Instruments, objects, and collections as sources for the history of science education [Instrumentos, objetos e coleções como fontes para a história do ensino das ciências]. <i>História, Ciências, Saúde-Manguinhos</i> , 26(4), 1211–1222.
15	Granato, M. (2013)	Scientific heritage in Brazil. <i>Studies in History and Philosophy of Science Part A</i> , 44(4), 690–699.
16	Griffith, A., Carroll, M. B., & Farrell, O. (2021)	From Sèvres to Melbourne: Art and education museums in 19th-century Victoria. <i>History of Education Review</i> , 50(2), 272–286.
17	Hope, A. (2018)	Young children as curators. <i>International Journal of Art & Design Education</i> , 37(1), 29–40.
18	Insulander, E., & Thorsén, D. (2023)	Teaching through objects and collections: The case of Strängnäs Secondary Grammar School and school museum 1830-1960. <i>Multimodality & Society</i> , 3(4), 336-365
19	James, H. G. (1973)	School and community involvement: In a high school Biology Museum. <i>The Science Teacher</i> , 40(2), 42–44.
20	Kerrigan, S. (2001)	Creating a community school museum: Theory into practice. <i>History Education Research Journal</i> , 2(1), 1–14.
21	King, B. (2007)	New relationship with the formal education sector. In B. Lord (Ed.), <i>The manual of museum learning</i> (pp. 77–105). Rowman & Littlefield.

22	King, K. S. (1998)	<i>Museum schools: Institutional partnership and museum learning. In the Annual Meeting of the American Educational Research Association (AERA).</i>
23	Klein, C. (1998)	Putting theory into practice. <i>Journal of Museum Education</i> , 23(2), 8–10.
24	Measures, K. (2016)	<i>My primary school is at the museum. Action Research Project. Heritage Insider.</i>
25	Newman, L., & Driver, F. (2020)	Kew gardens and the emergence of the school museum in Britain, 1880–1930. <i>The Historical Journal</i> , 63(5), 1204–1230.
26	Parisi-Moreno, V., Llonch-Molina, N., & Selfa, M. (2021)	Information literacy instruction in early childhood education: The school museum. <i>Literacy</i> , 55(2), 83–90.
27	Pausini, A. (2019)	Escola nova and Leontina Busch: School museums and historical-pedagogical museums in the state of São Paulo between the 1930s and 1970s. <i>Cadernos de Sociomuseologia</i> , 58(14), 129–157.
28	Petry, M. G., & Silva, V. L. G. (2013)	School museum: Meanings, proposals and projects for elementary school (in the 19th and 20th centuries) [Museu escolar: sentidos, propostas e projetos para a escola primária (séculos 19 e 20)]. <i>História Da Educação</i> , 17(41), 79–101.
29	Randle, D., & Anderson, R. (1999)	An analysis of student perceptions of learning activities in a museum-based school. In <i>PUB TYPE Reports Research</i> , 143.
30	Stetson, R., & Stroud, N. D. (2014)	Pre-service teacher training at the museum school. <i>Journal of Museum Education</i> , 39(1), 67–77.
31	Takahisa, S. (1998)	A laboratory for museum learning. <i>Journal of Museum Education</i> , 23(2), 5–8.
32	Vidal, D. G. (2017)	Transnational education in the late nineteenth century: Brazil, France and Portugal connected by a school museum. <i>History of Education</i> , 46(2), 228–241.
33	Watermeyer, R. (2015)	Science engagement at the museum school: Teacher perspectives on the contribution of museum pedagogy to science teaching. <i>British Educational Research Journal</i> , 41(5), 886–905.
34	Παπαϊωάννου, Δ. (2010)	<i>Η βασική εκπαίδευση στην περιοχή Ξηρόμερου (Κατούνα) από τα τέλη του 19ου ως τα μέσα του 20ού αιώνα [Διδακτορική Διατριβή]. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.</i>

Ως προς το πρώτο ερευνητικό ερώτημα, δηλαδή τη συγκρότηση συλλογών σε σχολεία και τον παιδαγωγικό τους ρόλο, από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση προκύπτει ότι η συγκρότηση συλλογών στην εκπαιδευτική πραγματικότητα έχει μακρά ιστορία και συνδέεται με την εκπαίδευση και τη μάθηση μέσα από τα αντικείμενα (object-based learning). Η εμφάνιση συλλογών αντικειμένων σε σχολεία τοποθετείται περίπου στα μέσα του 19^{ου} αιώνα και συνεχίζεται μέχρι και τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, λιγότερο ή περισσότερο συστηματικά. Η εμφάνιση, η εξέλιξη και ο παιδαγωγικός τους ρόλος καθορίζεται από παιδαγωγικές αντιλήψεις, θεωρίες και προσεγγίσεις, εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις και κοινωνικές αλλαγές.

Η τάση μάθησης με βάση τα αντικείμενα συνδέεται με παιδαγωγικές θεωρητικές αρχές που εμφανίζονται ήδη από τον 17^ο και 18^ο αιώνα και δίνουν έμφαση στις αισθητηριακές προσλαμβάνουσες του παιδιού και στη βιωματική προσέγγιση της μάθησης (Cornish & Driver, 2020· Croker, 2021· García, 2007). Η ανάλυση των υλικών πηγών μέσω των αισθήσεων, της παρατήρησης και του αναστοχασμού στόχευε στην ανάπτυξη δεξιοτήτων για την προώθηση της γνώσης και της βαθιάς σκέψης γύρω από

κοινωνικά και φυσικά φαινόμενα (Parisi-Moreno et al., 2021). Τα αντικείμενα θεωρήθηκαν πηγές νοήματος και πληροφοριών, που μέσω της προσεκτικής παρατήρησης και μελέτης τους οι μαθητές μπορούσαν να μαθαίνουν για τον κόσμο μέσω των αισθήσεων (Insulander & Thorsén, 2023). Η έμφαση που δόθηκε στα πλεονεκτήματα της μάθησης μέσω αντικειμένων από παιδαγωγούς, εκπαιδευτικούς και πολιτικούς παράγοντες της εποχής, όπως επιθεωρητές σχολείων, τμήματα διοίκησης παιδείας και σχετικά δημοσιεύματα (Newman & Driver, 2020), οδήγησαν σε μια σειρά εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων. Η θεσμοθέτηση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και η έμφαση στα πλεονεκτήματα της μάθησης μέσω αντικειμένων οδήγησαν στην ανάπτυξη πρακτικών συγκρότησης συλλογών, ώστε να καλυφθεί η ανάγκη για υλικές πηγές για τη διδασκαλία. Δύο από τα πιο διαδεδομένα βιβλία του 19^{ου} αιώνα που κατέγραφαν αυτές τις εκπαιδευτικές αλλαγές ήταν το βιβλίο των Lilienthal και Allyn (1862) *Object lessons: Things taught: Systematic instruction in composition and object lessons*, καθώς και το βιβλίο του Calkins (1870) *Primary object lessons, for training the senses and developing the faculties of children. A manual of elementary instruction for parents and teachers*, όπου ενθαρρύνονταν πρακτικές εξερεύνησης του κόσμου και της φύσης μέσω της συστηματικής παρατήρησης, ακολουθώντας τις μεθοδολογικές προσεγγίσεις του εμπειρισμού (García, 2007·Vidal, 2017). Οι έννοιες «συλλογές», «μουσεία», «εργαστήρια» και «πρακτική διδασκαλία» ήταν επαναλαμβανόμενες, τόσο στη νομοθεσία όσο και σε άρθρα εκπαιδευτικών περιοδικών της εποχής (Gomes, 2017). Αξίζει να σημειωθεί η απήχηση του περιοδικού «Teacher's Aid» κατά τη δεκαετία του 1880 στην προώθηση πρακτικών διανομής και δανεισμού μουσειακών αντικειμένων καθώς και χρήσης γυάλινων μουσειακών προθηκών (glazed museum cabinets) στην τάξη, που συνέβαλε σημαντικά στην ενίσχυση του ενδιαφέροντος δημιουργίας μουσείων στον χώρο του σχολείου στην ευρύτερη εκπαιδευτική κοινότητα (Cornish & Driver, 2020). Παρά το γεγονός ότι κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα οι επισκέψεις σε μουσεία άρχισαν να γίνονται μια όλο και πιο διαδεδομένη πρακτική της βρετανικής σχολικής εκπαίδευσης, η μετακίνηση των αντικειμένων εκτός μουσείων ήταν συχνά μέρος ενός ευρύτερου σχεδίου για τη διάδοση νέων μορφών γνώσης και πρακτικής που προέρχονταν από τον μουσειακό σχεδιασμό (Newman & Driver, 2020).

Ωστόσο, σύμφωνα με τον Depaere (2021), τα σχολικά μουσεία φαίνεται να δημιουργήθηκαν ως αποτέλεσμα παιδαγωγικών προβληματισμών και όχι απαραίτητα από ενδιαφέρον για τον πολιτισμό και την ιστορία. Στο γενικότερο αυτό πλαίσιο των κοινωνικών και εκπαιδευτικών αλλαγών της εποχής, το σχολικό μουσείο έγινε αντιληπτό ως ένα διδακτικό μέσο που αφενός παρείχε πρόσβαση σε πρωτογενείς πηγές που μπορούσαν να οδηγήσουν σε εξειδικευμένες γνώσεις, και αφετέρου μετέτρεπε το στατικό στοιχείο του παραδοσιακού σχολείου σε ένα δυναμικό περιβάλλον, στο οποίο ήταν έντονος ο πρακτικός χαρακτήρας, η αυτόβουλη δράση και η αισθητηριακή μάθηση (Pausini, 2019). Αξίζει να σημειωθεί ότι η ενσωμάτωση των φυσικών επιστημών στο επίσημο σχολικό πρόγραμμα ενέτεινε την ανάγκη δημιουργίας συλλογών και σχολικών μουσείων που μετέτρεπαν τον χώρο του σχολείου σε «εργαστήριο» παρατήρησης του κόσμου και της φύσης (Gomes, 2017· Petry & Silva, 2013). Συνεπώς, αυτή η περίοδος συνδέεται με τη γέννηση σχολικών μουσείων, ενώ οι σχολικές συλλογές στα τέλη του 19^{ου} αιώνα ήταν περισσότερο προσανατολισμένες στον επιστημονικό τομέα παρά στον αρχαιολογικό (Croker, 2021).

Η Μεγάλη Βρετανία, που πρωτοστατεί στις εκπαιδευτικές για την εποχή μεταρρυθμίσεις, παρουσιάζει μια μακρά παράδοση στην υιοθέτηση του θεσμού των σχολικών μουσείων. Σύμφωνα με τους Newman και Driver (2020), οι εξελίξεις αυτές, τόσο στη Βρετανία όσο και στην Αμερική, συνδέθηκαν σε μεγάλο βαθμό με τους υλικούς πόρους και την τεχνογνωσία των μουσείων, τα οποία συνέβαλαν με προγράμματα δανεισμού δειγμάτων και εξειδικευμένα σχολικά προγράμματα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του Kew Museum of Economic Botany των βασιλικών κήπων Royal Botanic Gardens-Kew του Λονδίνου, από τους οποίους διανεμήθηκε, κατόπιν αιτήσεως, σε σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης της ευρύτερης περιοχής ένας σημαντικός αριθμός βοτανικών δειγμάτων, κυρίως κατά την περίοδο μεταξύ 1880 και 1914 για τη συγκρότηση των σχολικών μουσείων, ως βοηθήματα για τη μελέτη της φύσης στο πλαίσιο μαθημάτων φυσικής ιστορίας και γεωγραφίας (Cornish & Driver, 2020). Το 1894 η προβολή του προγράμματος βοτανικής του Kew Museum μέσα από σχετικά δημοσιεύματα στον εκπαιδευτικό τύπο που χαρακτήριζαν τις διανεμηθείσες συλλογές ως «μικρά μουσεία», πολλαπλασίασε ολοένα και περισσότερο τις αιτήσεις των σχολείων για συλλογές δειγμάτων. Αυτή η συνήθης προμήθεια διαφόρων δειγμάτων στα βρετανικά σχολεία αποτελούσε μέρος μιας ευρύτερης προσπάθειας σχολείων και μουσείων συνδυασμού υλικών πηγών και πρακτικών σε ένα κοινό σχέδιο μάθησης με βάση αντικείμενα. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου,

πέρα από το Kew Museum, καταγράφονται και άλλοι φορείς που συμμετείχαν στην προώθηση προγραμμάτων δανεισμού και δωρεάς δειγμάτων σε τοπικό και εθνικό επίπεδο, όπως το London County Council (LCC) και το Imperial Institute (Newman & Driver, 2020).

Κατά τη μεταπολεμική περίοδο, μεταξύ 1951 και 1976, καταγράφεται μια παρόμοια πρακτική κινητικότητας και δανεισμού της συλλογής του Camberwell Inner London Education Authority (ILEA Collection) (Georgaki, 2020). Πρόκειται για μια συλλογή, στην οποία δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στο νεοφανές για την εποχή υλικό κατασκευής διαφόρων αντικειμένων, το πλαστικό. Τα αντικείμενα ήταν ταξινομημένα σε ειδικά κατασκευασμένες προθήκες (purpose-built cabinets), που δανείζονταν σε σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του Λονδίνου ανά διαστήματα. Η ομαδοποίηση των αντικειμένων υπαγορευόταν είτε από το υλικό κατασκευής είτε από τις εκθεσιακές θεματικές κατηγορίες, όπως ο βιομηχανικός σχεδιασμός, το λαϊκό σχέδιο και η τέχνη. Σύμφωνα με τους εμπνευστές του προγράμματος, η συλλογή αντικατοπτρίζει τις κοινωνικοοικονομικές αλλαγές της βιομηχανικής παραγωγής της εποχής, στόχευε στην προαγωγή της βρετανικής παραγωγής καθώς και στην προαγωγή του γούστου των αυριανών καταναλωτών. Παράλληλα με τη συλλογή Camberwell-ILEA τη συγκεκριμένη περίοδο ξεκινάει το πρόγραμμα κινητικότητας (circulation) συλλογών του Victoria and Albert Museum (Georgaki, 2020).

Πέρα όμως από την πρακτική διανομής μουσειακών συλλογών ανάλογες εκπαιδευτικές προσεγγίσεις καταγράφονται και από την πλευρά των σχολείων με συγκρότηση σχολικών μουσείων. Συγκεκριμένα, έχουν καταγραφεί σημαντικές συλλογές σε σχολικές δομές της Αγγλίας, οι περισσότερες από τις οποίες συγκροτήθηκαν κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, όπως του Harrow το 1864, του Chertethouse το 1874, του Bedford Modern School (BMS) το 1885, του Winchester το 1897, του Eton το 1899 και του Oundle το 1935, και διαφοροποιούνται ως προς το μέγεθος και το είδος των αντικειμένων που συλλέχθηκαν (Croker, 2021). Οι διαφορές αυτές οφείλονται στους οικονομικούς πόρους του κάθε σχολείου, στα ιδιαίτερα συλλεκτικά ενδιαφέροντα του εκάστοτε ατόμου που είχε θέση διαχειριστή και επιμελητή και στη διαφορετική εκπαιδευτική στόχευση, που μπορεί να προσανατολιζόταν σε ζητήματα μάθησης εγκυκλοπαιδικού χαρακτήρα, μελέτης τοπικής ιστορίας, σύνδεσης με τις κλασικές σπουδές κ.λπ., η οποία καθόριζε την επιλογή των αντικειμένων που εντάσσονταν στις συλλογές. Οι συλλογές αυτές φαίνεται να μετέφεραν επιπλέον μηνύματα σχετικά με την ισχύ, την ακαδημαϊκή φήμη και την κοινωνική μέριμνα των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων (Croker, 2021). Το Strangnas Secondary Grammar School στη Σουηδία μπορεί να θεωρηθεί, επίσης, ένα τυπικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο οι σχολικές συλλογές αναπτύχθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν στην εκπαιδευτική και κοινωνική πρακτική. Οι συλλογές του, εθνογραφική, φυσικής ιστορίας και νομισματική, αποτελούνταν από διαφορετικά αντικείμενα και συγκροτήθηκαν σε διαφορετικές χρονικές στιγμές (Insulander & Thorsén, 2023). Επίσης, τα μαθήματα των φυσικών επιστημών αποτέλεσαν σημαντική κινητήρια δύναμη για τη συγκρότηση συλλογών διδασκαλίας σε σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της Πορτογαλίας, με τη συλλογή του Lisbon Military College της Λισαβόνας να αποτελεί μία από τις μεγαλύτερες της χώρας (Gomes, 2017, 2018, 2019). Αξίζει να σημειωθεί και η περίπτωση του Melbourne High School, όπου το 1938 δημιουργήθηκε ένα σχολικό μουσείο τέχνης προκειμένου να λειτουργήσει ως κέντρο της καλλιτεχνικής ζωής του σχολείου. Η συλλογή περιλάμβανε έκθεση βιβλίων τέχνης, πινάκων ζωγραφικής, αντικειμένων διακοσμητικής τέχνης και γλυπτικής και αριθμούσε πάνω από 143 αντικείμενα (Griffith et al., 2021).

Τα είδη των αντικειμένων σε τέτοιου είδους συλλογές συνήθως ήταν αρχαιολογικού, εθνογραφικού, γεωλογικού, ορυκτολογικού, βοτανικού και ζωολογικού ενδιαφέροντος (Granato, 2013), ενώ μια κατηγοριοποίηση των σχολικών μουσείων αφορά συλλογές ξύλινων και ορυκτολογικών δειγμάτων, γεωργικών και βιομηχανικών προϊόντων καθώς και ιστορικών τεκμηρίων της εκάστοτε τοπικής κοινωνίας (Petry & Silva, 2013). Επίσης, σύμφωνα με τους Newman και Driver (2020), τα εκθεσιακά αντικείμενα, για να θεωρούνταν κατάλληλα για την ένταξή τους στη μαθησιακή διαδικασία, θα έπρεπε να πληρούν τις αρχές της προσαρμοστικότητας (adaptability), της κινητικότητας (mobility) και της εξοικείωσης (familiarity). Ειδικότερα, η προσαρμοστικότητα υποδείκνυε ότι τα δείγματα θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν είτε στο πλαίσιο της μελέτης της φύσης είτε στο πλαίσιο άλλων μαθημάτων, η κινητικότητα σχετιζόταν με ζητήματα εύκολης μεταφοράς, αποθήκευσης και έκθεσης, ενώ η εξοικείωση αφορούσε εκπαιδευτικές προσεγγίσεις και πρακτικές θέασης και χειρισμού των αντικειμένων από τα παιδιά. Οι τρόποι με τους οποίους ένα σχολείο θα μπορούσε να αποκτήσει τα αντικείμενα των συλλογών του συνοψίζονται στις εξής πρακτικές: α. μεταβιβάσεις από φορείς, όπως μουσεία, πανεπιστήμια, συλλόγους, β. δωρεές από το διδακτικό προσωπικό, τα παιδιά του σχολείου και

την ευρύτερη κοινότητα, γ. συλλεκτική δράση του εκπαιδευτικού και μαθητικού δυναμικού του σχολείου κατά τη διάρκεια μαθημάτων μελέτης της φύσης, και δ. αγορές από επίσημους εμπόρους που διαδραμάτιζαν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην παροχή δειγμάτων για τη συγκρότηση συλλογών. Στην τελευταία περίπτωση το εμπορικό υλικό επιδεικνυόταν στα εκπαιδευτικά τμήματα των διεθνών εκθέσεων (Croker, 2021· Dussel, 2011· García, 2007· Gomes, 2017, 2018).

Χαρακτηριστικές είναι, επίσης, και οι περιπτώσεις σχολικών μουσείων στη νότια Αμερική. Στην Αργεντινή σημειώνεται μια προσπάθεια εκσυγχρονισμού της διδασκαλίας μέσω της χρήσης συλλογών δειγμάτων σε επίπεδο εθνικής επικράτειας με τη δημιουργία μουσειακών συλλογών στα σχολεία. Το 1878 απογράφονται περίπου 148 σχολικά μουσεία, ο αριθμός των οποίων αυξήθηκε σημαντικά τα επόμενα χρόνια (García, 2007). Στη Βραζιλία, στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος MAST (2010), πραγματοποιήθηκε μια προσπάθεια εντοπισμού των σχολικών συλλογών που θα μπορούσαν να αποτελέσουν την επιστημονική και τεχνολογική κληρονομιά της Βραζιλίας (Granato, 2013). Καταγράφονται, λοιπόν, περιπτώσεις σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Colégio Pedro II, Campinas State College, Bento de Abreu State School), τα οποία στο πλαίσιο της διδασκαλίας των φυσικών επιστημών αξιοποίησαν εκτός του εργαστηριακού εξοπλισμού και συλλογές φυσικής ιστορίας διατηρώντας στις εγκαταστάσεις τους σχολικά μουσεία (Granato, 2013). Τέλος, ένα μεταγενέστερο παράδειγμα συγκρότησης σχολικού μουσείου αφορά τη συγκρότηση μιας συλλογής στο πλαίσιο του προγράμματος σπουδών της βιολογίας του Musselman High School στις ΗΠΑ (James, 1973). Όσον αφορά την ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση εντοπίζεται μια περίπτωση σχετικής μελέτης διερεύνησης της βασικής εκπαίδευσης στην περιοχή του Ξηρομέρου από τα μέσα του 19^{ου} έως τα μέσα του 20^{ου} αιώνα (Παπαϊωάννου, 2010). Στην εν λόγω εργασία καταγράφεται η λειτουργία ενός μουσείου ταρίχουσας, το οποίο περιελάμβανε πτηνά, ζώα, συλλογές εντόμων, φυτών και ανθέων, η λειτουργία του οποίου εντάσσονταν στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του διευθυντή.

Όσον αφορά το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα, αναφορικά με τη χρονική εξέλιξη των σχολικών μουσείων, φαίνεται ότι από την εμφάνισή τους και τη διάδοσή τους κατά τον 19^ο αιώνα εξακολουθούσαν να έχουν σημαντικό παιδαγωγικό ρόλο και στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα. Οι σχολικές συλλογές ήταν περισσότερο δημοφιλείς στο διάστημα μεταξύ των δύο παγκοσμίων πολέμων και ως εκ τούτου τα σχολικά μουσεία ενσωματώθηκαν περισσότερο στην εκπαιδευτική πρακτική. Ωστόσο, η ακμή τους ήταν βραχύβια, καθώς από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, λόγω οικονομικών δυσκολιών, έλλειψης κατάλληλων υποδομών και εξειδικευμένου προσωπικού, αρχίζει να φθίνει η πρακτική συγκρότησης σχολικών συλλογών και αρχίζει να υπερτονίζεται περισσότερο η σημασία επίσκεψης των σχολείων στα μουσεία (Croker, 2021). Κατά την περίοδο του μεσοπολέμου νέα πολιτικά και ιδεολογικά συμφραζόμενα, κοινωνικές αλλαγές, μετατοπίσεις στην παιδαγωγική πρακτική και η ανάπτυξη νέων διδακτικών μέσων που εστίαζαν περισσότερο στη σημασία του εργαστηρίου έναντι του μουσείου, επέφεραν αλλαγές στην υλική κουλτούρα της τάξης, με συνέπεια να μειωθεί η εκπαιδευτική σημασία των δειγμάτων συλλογών (π.χ. φυσικής ιστορίας) και πολλές συλλογές διασκορπίστηκαν (Deraere, 2021· Gomes, 2017· Insulander & Thorsén, 2023). Επίσης, η επέκταση των τμημάτων μουσειακής εκπαίδευσης στα μουσεία και η αυξανόμενη έμφαση στη σημασία των σχολικών επισκέψεων σε αυτά συνέβαλαν στην εξάλειψη του κινήτρου για τα σχολεία να διατηρούν τις δικές τους συλλογές δειγμάτων και αντικειμένων (Newman & Driver, 2020). Συνέπεια όλων αυτών ήταν σε πολλές περιπτώσεις τα σχολικά μουσεία να μετεξελιχθούν σε παιδαγωγικά ιστορικά μουσεία και να αποδεσμευτούν από τη σχολική διαχείριση (Pausini, 2019).

Στο πλαίσιο αυτής της εξέλιξης, εκτός από τις βιβλιογραφικές αναφορές εκπαιδευτικής ιστοριογραφίας, σημαντικές σχετικές πρακτικές φαίνεται να αναπτύσσονται και σήμερα από σχολεία. Μία τέτοια δράση σε επίπεδο πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης αποτέλεσε το «Mobile Museum project», ένα διετές πρόγραμμα (2017–2019) συνεργασίας μεταξύ σχολείων, ερευνητών και εκπαιδευτικών με στόχο το «ξαναζωντάνεμα» της ιστορικής εκπαιδευτικής δράσης του Kew Museum και τη διερεύνηση των δυνατοτήτων μάθησης μέσω αντικειμένων στο σύγχρονο πλαίσιο της πολυπολιτισμικής βρετανικής κοινωνίας του 21^{ου} αιώνα. Το πρόγραμμα υλοποιήθηκε σε συνεργασία με τους βασιλικούς βοτανικούς κήπους, Kew και Royal Holloway, το Πανεπιστήμιο του Λονδίνου και δύο δημοτικά σχολεία του Λονδίνου και η επιδίωξή του ήταν η δημιουργία μιας νέας εκδοχής του σχολικού μουσείου με τη μορφή μιας προσωρινής έκθεσης (Cornish et al., 2021). Άλλες πρακτικές που εντοπίζονται σχετικά με μουσειακές πρακτικές στον σχολικό χώρο αφορούν προγράμματα επιμελητικής δράσης παιδιών κατά τη νοσηματοδότηση οικείων αντικειμένων για τη δημιουργία σχολικής έκθεσης (Hope, 2018) και την

ανάλυση της διαδικασίας συγκρότησης σχολικού μουσείου με απώτερο στόχο τη λειτουργία του ως ένα πραγματικό κοινοτικό μουσείο, στο οποίο συμμετέχουν όχι μόνο τα παιδιά που φοιτούν στο σχολείο αλλά και η τοπική κοινότητα (Kerrigan, 2001). Επίσης, η ανάπτυξη της τεχνολογίας φαίνεται να δίνει νέες δυνατότητες συνεργασίας μεταξύ μουσείου και σχολείου σε σχέση με τις συλλογές, όπως στην περίπτωση δανεισμού ψηφιοποιημένων αντιγράφων μουσειακής συλλογής στο πλαίσιο της σχολικής εκπαίδευσης. Ένα τέτοιο παράδειγμα, είναι το πρόγραμμα διερευνητικής μάθησης Research Quest, στο οποίο εντάσσεται και το εκπαιδευτικό σενάριο με τίτλο "Mysteries of Cleveland Lloyd", που αφορά μια εκπαιδευτική δράση σε σχολείο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στη Γιούτα των ΗΠΑ. Στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος διερευνώνται οι δυνατότητες που προσφέρουν τρισδιάστατα ψηφιοποιημένα απολιθώματα από τη συλλογή του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας της Γιούτα (Natural History Museum of Utah-NHMu) στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης μέσω της εμπλοκής σε διαδικασίες διερεύνησης, αναγνώρισης, παρατήρησης, σύγκρισης και ανάλυσης των τρισδιάστατων ψηφιοποιημένων απολιθωμάτων της συλλογής (Butcher et al., 2017). Παρά τους περιορισμούς κόστους που προκύπτουν από μια τέτοια πρακτική, σημειώνεται ότι τα μουσεία σε παγκόσμιο επίπεδο τα τελευταία χρόνια στρέφονται στη χρήση τεχνολογιών τρισδιάστατης εκτύπωσης, ακόμη και εικονικής πραγματικότητας, για την αναδημιουργία αντικειμένων (Griffith et al., 2021).

Ως προς το τρίτο ερευνητικό ερώτημα και τον ορισμό του σχολικού μουσείου με βάση τη βιβλιογραφία, φαίνεται πως υπάρχει δυσκολία ενός ορισμού, καθώς πρόκειται για μια έννοια αρκετά ευρεία κάτι που επισημαίνεται και από ερευνητές του χώρου (King, 1998· King, 2007· Petry & Silva, 2013). Με βάση τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, εντοπίζονται οι όροι «school museum» και «museum school», οι οποίοι όμως περιγράφουν δύο διαφορετικές προσεγγίσεις. Ο πρώτος όρος (school museum) συνδέεται με την περίπτωση συγκρότησης συλλογών και μουσείων που στεγάζονται σε σχολικά ιδρύματα. Οι πρακτικές αυτές απαντώνται στη διεθνή βιβλιογραφία και με άλλους όρους όπως "museum at school/classroom museum" (D'Acquisto, 2013· Hope, 2018), "school-as-museum" (Caffrey & Rogers, 2019), "school museum" (Cornish et al., 2021· García, 2007· Insulander & Thorsén, 2023· James, 1973· Kerrigan, 2001· Newman & Driver, 2020· Parisi-Moreno et al., 2021· Pausini, 2019· Petry & Silva, 2013· Vidal, 2017). Με βάση τη συγκεκριμένη προσέγγιση, η έννοια «σχολικό μουσείο» (school museum) συνδέεται άμεσα με τον χώρο του σχολείου, καθώς οι συλλογές αντικειμένων και τεχνουργημάτων ειθιστά να συγκεντρώνονται είτε από τα παιδιά, είτε κατόπιν αγοράς ή δωρεάς από την ευρύτερη σχολική κοινότητα, να στεγάζονται στο σχολικό κτίριο και να αξιοποιούνται για εκπαιδευτικούς και διδακτικούς σκοπούς (Parisi-Moreno et al., 2021). Τα «σχολικά μουσεία» είναι συχνά ανοιχτά προς το κοινό (Caffrey & Rogers, 2019), ενώ οι προσωρινές μουσειακές εκθέσεις που επιμελούνται τα παιδιά φαίνεται να αποτελούν μια από τις πιο διαδεδομένες δραστηριότητες σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης (D'Acquisto, 2013).

Στο περιεχόμενο του συγκεκριμένου όρου (school museum) διάφοροι ερευνητές εντάσσουν διαφορετικές πρακτικές. Από την πρωταρχική εμφάνιση της συλλεκτικής πρακτικής στον χώρο του σχολείου σε μια προσπάθεια διασαφήνισης του όρου «school museum», σημειώνεται ότι συνδέεται με μια μεθοδική συγκέντρωση συλλογών αντικειμένων που χρησιμοποιούνται για την υποστήριξη της διδασκαλίας διαφόρων μαθημάτων του σχολικού προγράμματος (Vidal, 2017). Σε πολλές περιπτώσεις τονίζεται ο χαρακτήρας της συστηματοποίησης και του πιο ορθολογικού τρόπου συγκέντρωσης και επιμέλειας των συλλογών ως μια μετεξέλιξη του από τα ερμάρια αξιοπερίεργων αντικειμένων (Newman & Driver, 2020). Μέχρι το 1937 το σχολικό μουσείο θεωρούταν μέρος της υλικής υποδομής και εξοπλισμού του σχολείου, μαζί με τη βιβλιοθήκη, και από το 1938 και μετά θεωρείται σχολικός θεσμός (Petry & Silva, 2013). Επίσης, διάφορες μελέτες εκπαιδευτικής ιστοριογραφίας συνδέουν την έννοια του σχολικού μουσείου είτε με το έπιπλο ως παιδαγωγικό μέσο εγκατεστημένο στην τάξη, είτε με συλλογές από πίνακες (διαγράμματα τοίχου). Στην πρώτη περίπτωση, τα έπιπλα αυτά, που είχαν τη μορφή ντουλαπιού με γυάλινη πόρτα, σχετίζονταν με τις διάφορες συλλογές, καθώς χρησιμοποιήθηκαν για την οργάνωση και έκθεση των αντικειμένων, καθιστώντας τα όρια μεταξύ των συλλογών και των εν λόγω επίπλων ασαφή (Petry & Silva, 2013). Στην ίδια λογική εντοπίζονται και τα λεγόμενα «εγκυκλοπαιδικά κουτιά», που αποτελούνταν από συλλογές φυτικών αντικειμένων και βιομηχανικών προϊόντων συνοδευόμενα από επεξηγηματικά κείμενα, τα οποία, επίσης, ονομάζονταν «σχολικά μουσεία» (García, 2007).

Σε άλλες μελέτες, ωστόσο, φαίνεται ότι ο όρος σχολικό μουσείο χρησιμοποιείται για να περιγράψει και μια άλλη πρακτική, αυτή του παιδαγωγικού ή αλλιώς εκπαιδευτικού μουσείου². Οι δύο όροι –σχολικό μουσείο και παιδαγωγικό μουσείο– χρησιμοποιούνται εναλλακτικά και συχνά ως συνώνυμες έννοιες. Βασικός παράγοντας για αυτή την ασάφεια είναι το διδακτικό υλικό από συλλογές αντικειμένων που απαντάται και στις δύο περιπτώσεις. Συγκεκριμένα τα «παιδαγωγικά μουσεία» λειτουργούσαν ως διαμορφωμένα περιβάλλοντα κατάρτισης εκπαιδευτικών, στα οποία σχεδιάζονταν, δοκιμάζονταν και παρουσιάζονταν νέες εκπαιδευτικές μέθοδοι και εργαλεία διδασκαλίας. Ήταν ανοιχτά στο κοινό, διέθεταν βιβλιοθήκες και συλλογές, διοργάνωναν εκθέσεις και συνέδρια και προέβαλαν πρακτικές νέων εκπαιδευτικών τεχνολογιών και σύγχρονων μεθόδων διδασκαλίας μέσα από περιοδικά και βιβλία. Επίσης, ένας από τους στόχους των παιδαγωγικών μουσείων ήταν η οργάνωση σχολικών μουσείων στα διάφορα εκπαιδευτικά ιδρύματα (Newman & Driver, 2020· Pausini, 2019· Petry & Silva, 2013· Vidal, 2017). Το γεγονός, όμως, ότι πολλά από αυτά τα «παιδαγωγικά μουσεία» είχαν την επωνυμία «σχολικό μουσείο» (school museum) συνέβαλε στη σύγχυση των δύο θεσμών/πρακτικών (Petry & Silva, 2013), στοιχείο που αντανακλάται και στη βιβλιογραφία. Αντίθετα, το «σχολικό μουσείο» στεγάζεται μέσα σε εκπαιδευτικά ιδρύματα με σκοπό να εμπλουτίσει και να υποστηρίξει τη διδασκαλία μαθημάτων με βάση τα αντικείμενα (Newman & Driver, 2020· Petry & Silva, 2013). Γινόταν αντιληπτό ως διδακτικό μέσο, ενώ εντοπίζονται δύο τύποι σχολικών μουσείων, ένα εγκατεστημένο στην τάξη και ένα άλλο, γενικό, εγκατεστημένο σε συγκεκριμένο, κοινόχρηστο χώρο της σχολικής μονάδας (Pausini, 2019).

Δεύτερη περίπτωση είναι ο όρος «museum school», που απαντάται σε πολλές βιβλιογραφικές πηγές (Ghosh, 2022· King, 1998· Measures, 2016· Stetson & Stroud, 2014· Watermeyer, 2015), που περιγράφει διαφορετικές πρακτικές και συγκεκριμένα είτε περιπτώσεις σχολείων που λειτουργούν στον χώρο του μουσείου είτε συμπράξεις μεταξύ, τουλάχιστον, ενός μουσείου ή κάποιου πολιτιστικού ιδρύματος και μιας σχολικής περιφέρειας, με σκοπό την εφαρμογή των αρχών της μουσειακής μάθησης (King, 1998). Στα μουσειακά σχολεία το πρόγραμμα σπουδών, η διδασκαλία και η αξιολόγηση είναι ευθυγραμμισμένα με το μουσείο ή το εκάστοτε πολιτιστικό ίδρυμα, ενώ η πρόσβαση των παιδιών στους πόρους και το εκθεσιακό υλικό μπορεί να γίνει είτε μέσω της στέγασης του σχολείου στο εκάστοτε ίδρυμα, είτε μέσω των τακτικών μαθητικών επισκέψεων (King, 2007). Σύμφωνα με την Takahisa (1998), τα μουσειακά σχολεία αντιπροσωπεύουν μια αλλαγή παραδείγματος που απαιτεί νέες οργανωσιακές δομές και ρόλους τόσο για τους επαγγελματίες των μουσείων όσο και τους εκπαιδευτικούς, ενώ η συνεργασία αυτή κρίνεται αμοιβαία επωφελής τόσο για το άτομο όσο και για το επίσημο εκπαιδευτικό περιβάλλον (King, 2007). Στο πλαίσιο της παραπάνω προσέγγισης των μουσειακών σχολείων χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του New York City Museum School, στο οποίο επιχειρείται η αξιοποίηση μουσειακών συλλογών στα προγράμματα σπουδών όλων των γνωστικών αντικειμένων (Takahisa, 1998), του Compton-Drew Investigative Learning Center (ILC) Middle School, όπου αξιοποιούνται οι πόροι του παρακείμενου επιστημονικού κέντρου St. Louis Science Center για την υποστήριξη του προγράμματος σπουδών των φυσικών επιστημών (Klein, 1998) καθώς και του Science Museum School στη Νέα Υόρκη μέσω της σύμπραξής του με το Αμερικανικό Μουσείο Φυσικής Ιστορίας (American Museum of Natural History-AMNH) (Randle & Anderson, 1999). Τέλος, αξίζει να σημειωθεί το παράδειγμα του προγράμματος “My Primary School is at the Museum”, όπου επιχειρείται η διερεύνηση των δυνατοτήτων εφαρμογής του προγράμματος σπουδών σε μουσειακά περιβάλλοντα (Measures, 2016) και το πρόγραμμα «The Museum School - Parvarish», μέσω του οποίου επιχειρείται η αντιμετώπιση της σχολικής διαρροής σε αστικές περιοχές της Ινδίας (Ghosh, 2022).

Συνεπώς, το περιεχόμενο του όρου «σχολικό μουσείο» στις εκάστοτε τοπικές και χρονικές συνθήκες, από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, στα μέσα του 20^{ου} αιώνα και τώρα στον 21^ο αιώνα, φαίνεται να έχει ένα ευρύ πλαίσιο εννοιολόγησης. Για τον λόγο αυτό, όπως χαρακτηριστικά σημειώνεται από τον King (2007), πρόκειται για μια έννοια που βρίσκεται ακόμη υπό κατασκευή, καθώς μπορεί χαρακτηρίζει μια ευρεία γκάμα εκπαιδευτικών προτύπων και πρακτικών, όπως «σχολεία σε μουσεία» (museum schools) που συχνά λειτουργούν υπό τη διαχείριση του μουσείου, «μουσεία σε σχολεία» (school museums) που λειτουργούν στο πλαίσιο μιας σχολικής περιφέρειας, μέχρι σχεδόν συγχωνευμένα

² Σύμφωνα με την Καλεσοπούλου (2014) τα εκπαιδευτικά ή παιδαγωγικά μουσεία ήδη από τον 19^ο αιώνα διακρίνονται σε δύο κατηγορίες. Στην πρώτη κατηγορία περιλαμβάνονται τα λεγόμενα μουσεία της εκπαίδευσης που θέτουν στο επίκεντρο την εκπαίδευση ως επάγγελμα, επιστήμη ή κοινωνικό θεσμό, ενώ στη δεύτερη κατηγορία με τον όρο «εκπαιδευτικά» τονίζεται ο εκπαιδευτικός προσανατολισμός και εντάσσεται η ειδική κατηγορία των σχολικών μουσείων.

ιδρύματα που γεφυρώνουν τους άτυπους και τους επίσημους θεσμούς μάθησης μέσω συστηματικών συνεργασιών.

Συζήτηση

Η μελέτη της έννοιας και των παιδαγωγικών προσεγγίσεων των σχολικών μουσείων στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας κατέδειξε ότι η πρακτική συγκρότησης σχολικών συλλογών έχει μακρά ιστορία και συνδέεται με παιδαγωγικές θεωρίες, εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις και κινήματα (Νικονάνου, 2002). Από τον 17^ο αιώνα και μετά, οι θεωρητικοί στοχασμοί φιλοσόφων, διανοητών και παιδαγωγών όπως των Comenius, Locke, Pestalozzi καθώς και οι εκπαιδευτικές προσεγγίσεις μεταγενέστερων εκπαιδευτικών κινήματων, παιδαγωγών και ψυχολόγων –Dewey, Montessori, Piaget– δίνοντας έμφαση στη μάθηση μέσω των αντικειμένων και στην αρχή της εποπτείας, καθόρισαν τις εκπαιδευτικές πρακτικές στον χώρο του μουσείου (Νικονάνου, 2002) και φαίνεται να αποτέλεσαν τη θεωρητική βάση γένεσης του σχολικού μουσείου. Παράλληλα, σύγχρονες πρακτικές και παραδείγματα αξιοποίησης σχολικών μουσείων και συλλογών που εντοπίστηκαν (Cornish et al., 2021· Griffith et al., 2021· Kerrigan, 2001), καταδεικνύουν ότι τα σχολικά μουσεία και οι σχολικές συλλογές μπορούν να αποτελέσουν και σήμερα μια εναλλακτική μορφή συνεργασίας μουσείου και σχολείου. Οι νέες κοινωνικές και εκπαιδευτικές συνθήκες σε μια κοινωνία που μεταβάλλεται διαρκώς προτάσσουν την αναγκαιότητα καλλιέργειας βασικών ικανοτήτων που συνδέονται και με ζητήματα πολιτισμικής επίγνωσης και έκφρασης (Συμβούλιο Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2018/C189/01· Συμβούλιο Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2019/C189/06), ενώ η σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στην εκπαίδευση αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο (Λενακάκης & Κανάρη, 2023· Nuzzaci, 2020). Παιδαγωγικές προσεγγίσεις, θεωρίες μάθησης και μέθοδοι όπως η βιωματική μάθηση, η μάθηση μέσω αντικειμένων, η πολυαισθητηριακή μάθηση κ.ά., που υποστήριζαν και συνέβαλαν στη δημιουργία σχολικών μουσείων ιστορικά, βρίσκονται στην καρδιά της μουσειακής μάθησης αλλά και της τυπικής εκπαίδευσης σήμερα (Kanari et al., 2022· Φιλίππουπολίτη, 2015), ενώ είναι γενική διαπίστωση ότι τα ψηφιακά μέσα διευρύνουν όλο και περισσότερο αυτές τις δυνατότητες (Γιαννούτσου, 2015· Σουλιώτου & Κανάρη, 2022).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η σχέση μουσείου και σχολείου και οι δυνατότητες της μεταξύ τους συνεργασίας μπορεί να προσλάβει και νέες εναλλακτικές μορφές μέσω των σχολικών μουσείων. Εκτός από την επαφή των παιδιών με την πολιτιστική κληρονομιά και το μουσείο, τα ποικίλα μαθησιακά οφέλη και την καλλιέργεια ικανοτήτων του 21^{ου} αιώνα, η διαδικασία διερεύνησης, σχεδιασμού και δημιουργίας σχολικών μουσειακών χώρων βοηθάει τα παιδιά να συνδυάσουν την ακαδημαϊκή γνώση με τη δημιουργική έκφραση, παρέχει ευκαιρίες συνεργασίας με την ευρύτερη κοινότητα, ενώ τέτοιες πρακτικές φαίνεται να λειτουργούν σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης (D'Acquisto, 2014). Σχετικά σύγχρονα παραδείγματα που εντοπίστηκαν στη βιβλιογραφική ανασκόπηση, όπως σχολικά μουσεία που λειτουργούν ως κοινοτικά μουσεία με τη συμμετοχή των παιδιών αλλά και της τοπικής κοινότητας (Kerrigan, 2001), διευρύνουν τις δυνατότητες των σχολικών μουσείων για σχολεία ανοιχτά στην κοινότητα, για διατομεακές και διευρυμένες συνεργασίες, για την ενεργή συμμετοχή των παιδιών στις διαδικασίες αυτές, για την ενδυνάμωση και επιμόρφωση εκπαιδευτικών αλλά και για πιο συμμετοχικές πρακτικές γενικότερα. Στη χώρα μας η διερεύνηση πρακτικών συγκρότησης σχολικών συλλογών και οργάνωσης σχολικών μουσείων αποτελεί ένα πεδίο αχαρτογράφητο, καθώς δεν εντοπίστηκε κάποια καταγραφή ανάλογων πρακτικών πέρα από μεμονωμένες περιπτώσεις (Παπαϊωάννου, 2010), χωρίς αυτό να σημαίνει απαραίτητα ότι δεν υπάρχουν είτε γιατί δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο μελέτης είτε γιατί τυχόν δημοσιευμένες μελέτες δεν περιλαμβάνονται σε ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων. Μελλοντικές έρευνες καταγραφής παραδειγμάτων σχολικών μουσείων στη χώρα μας θα συμβάλλουν στον εμπλουτισμό της υπάρχουσας γνώσης μας για αυτά σε παλαιότερες εποχές αλλά και σήμερα.³ Λαμβάνοντας υπόψη τις γενικότερες αλλαγές των τελευταίων ετών στον χώρο της εκπαίδευσης κρίνεται ιδιαίτερα ωφέλιμη η διερεύνηση δυνατοτήτων εναλλακτικών μορφών αλληλεπίδρασης και συνεργασίας

³ Αξίζει να σημειωθούν εδώ, ενδεικτικά, περιπτώσεις σχολείων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που διατηρούν στις εγκαταστάσεις τους σημαντικές σχολικές συλλογές που εντοπίστηκαν διαδικτυακά, όπως το 1^ο Γυμνάσιο Χίου που έχει στους χώρους του Μουσείο Ιστορίας & Φυσικής (https://1gym-chiou.chi.sch.gr/?page_id=59) και το 72^ο Δημοτικό Σχολείο Θεσσαλονίκης που διαθέτει Λαογραφική Συλλογή (<http://72dim-thess.thess.sch.gr/laografiki.html>) [Ημερομηνία πρόσβασης 08.07.2024].

μεταξύ των δύο θεσμών μέσω των σχολικών συλλογών και των σχολικών μουσείων, μια προσπάθεια που θα μπορούσε να αποβεί ιδιαίτερα επωφελής τόσο για το σχολείο όσο και για το μουσείο, αναδεικνύοντας διαφορετικές δυνατότητες για διεύρυνση των μορφών συνεργασίας των δύο θεσμών και αλλαγές στη μεταξύ τους σχέση.

Βιβλιογραφία

- Butcher, K., Runburg, M., & Hudson, M. (2017). Using digitized objects to promote critical thinking and engagement in classrooms. *Library Hi Tech News*, 34(7), 12–15. <https://doi.org/10.1108/LHTN-06-2017-0039>
- Γιαννούτσου, Ν. (2015). Αξιοποίηση των ψηφιακών μέσων στη μουσειοπαιδαγωγική. Στο Ν. Νικονάνου (Επιμ.), *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα* (σσ. 225-252). Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <https://hdl.handle.net/11419/712>
- Γκαζή, Α. (1999). Από τις μούσες στο μουσείο: Η ιστορία ενός θεσμού διά μέσου των αιώνων. *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 70, 39-46.
- Caffrey, G. E., & Rogers, R. (2019). Students taking social action: Critical literacy practices through school-as-museum learning. *Berkeley Review of Education*, 8(1), 83–114. <https://doi.org/10.5070/B88134957>
- Cornish, C., & Driver, F. (2020). ‘Specimens distributed’: The circulation of objects from Kew’s Museum of Economic Botany, 1847–1914. *Journal of the History of Collections*, 32(2), 327–340. <https://doi.org/https://doi.org/10.1093/jhc/fhz008>
- Cornish, C., Driver, F., Nesbitt, M., & Willison, J. (2021). Revitalizing the school museum: Using nature-based objects for cross-curricular learning. *Journal of Museum Education*, 46(3), 334–347. <https://doi.org/10.1080/10598650.2021.1953324>
- Crocker, O. (2021). Teaching classics with objects? The acquisition of classical antiquities by British schools, 1860–1950. *Journal of the History of Collections*, 33(2), 373–384. <https://doi.org/10.1093/JHC/FHAA048>
- D’Acquisto, L. (2013). Museums at school. *ASCD*, 70(5). Ανάκτηση από <https://www.ascd.org/el/articles/museums-at-school>
- Depaepe, M. (2021). The fragile boundary between ‘education’ and ‘educationalisation’: Some personal reflections on the often exaggerated educational aspirations of museums. *Historia y Memoria de La Educación*, 15, 389–419. <https://doi.org/10.5944/hme.15.2022.32106>
- Dussel, I. (2011). Between exoticism and universalism: Educational sections in Latin American participation at international exhibitions, 1860–1900. *Paedagogica Historica*, 47(5), 601–617. <https://doi.org/10.1080/00309230.2011.602351>
- García, S. V. (2007). School museums, collections, and elementary teaching of the natural sciences in late XIX century Argentina [Museos escolares, colecciones y la enseñanza elemental de las ciencias naturales en la Argentina de fines del siglo XIX]. *História, Ciências, Saúde-Manguinhos*, 14(1), 173–196. <https://doi.org/10.1590/S0104-59702007000100009>
- Georgaki, M. (2020). Plastics’ canonisation: Aspects of value in the Camberwell Inner London Education Authority Collection. In S. Lambert (Ed.), *Provocative Plastics. Their value in design and material culture* (pp. 215–233). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-55882-6_12
- Ghosh, S. (2022). Reaching out-of-school children with the museum school. *Childhood Education*, 98(1), 32–41. <https://doi.org/10.1080/00094056.2022.2020535>
- Gomes, I. (2017). The natural history collection at the Lisbon Military College: Tracing the history of a teaching collection. *Journal of the History of Collections*, 29(3), 409–422. <https://doi.org/10.1093/jhc/fhw036>

- Gomes, I. (2018). The scientific heritage of Portuguese secondary schools: A historical approach. *Paedagogica Historica*, 54(4), 468–484. <https://doi.org/10.1080/00309230.2017.1409771>
- Gomes, I. (2019). Instruments, objects, and collections as sources for the history of science education [Instrumentos, objetos e coleções como fontes para a história do ensino das ciências]. *História, Ciências, Saúde-Manguinhos*, 26(4), 1211–1222. <https://doi.org/10.1590/s0104-59702019000400011>
- Granato, M. (2013). Scientific heritage in Brazil. *Studies in History and Philosophy of Science Part A*, 44(4), 690–699. <https://doi.org/10.1016/J.SHPSA.2013.07.008>
- Griffith, A., Carroll, M. B., & Farrell, O. (2021). From Sèvres to Melbourne: Art and education museums in 19th-century Victoria. *History of Education Review*, 50(2), 272–286. <https://doi.org/10.1108/HER-08-2020-0048>
- Hope, A. (2018). Young children as curators. *International Journal of Art & Design Education*, 37(1), 29–40. <https://doi.org/10.1111/jade.12100>
- Hooper-Greenhill, E. (2006). The power of museum pedagogy. In H. H. Genoways (Ed.), *Museum philosophy for the twenty-first century* (pp. 235-245). Lanham and New York: Altamira Press.
- ICOM. (2022, August 24). Museum definition. <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/>
- Insulander, E., & Thorsén, D. (2023). Teaching through objects and collections: The case of Strängnäs Secondary Grammar School and school museum 1830-1960. *Multimodality & Society*, 3(4), 336-365. <https://doi.org/10.1177/26349795231185957>
- James, H. G. (1973). School and community involvement: In a high school Biology Museum. *The Science Teacher*, 40(2), 42–44. <https://www.jstor.org/stable/24122884>
- Καλεσοπούλου, Δ. (2014). Μουσειακοί χώροι για παιδιά: Οργάνωση και χρήση του εκθεσιακού περιβάλλοντος. [Διδακτορική Διατριβή]. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. <https://doi.org/10.12681/EADD/38267>
- Kanari, C., Souliotou, A.Z., & Papaioannou, Th. (2022). “I felt like all these objects were in my own house...”. Learning through senses in the museum. *European Journal of Educational Studies*, 9(10), 14-45. <http://dx.doi.org/10.46827/ejes.v9i10.4483>.
- Kerrigan, S. (2001). Creating a community school museum: Theory into practice. *History Education Research Journal*, 2(1), 1–14. <https://doi.org/10.18546/HERJ.02.1.04>
- King, B. (2007). New relationship with the formal education sector. In B. Lord (Ed.), *The manual of museum learning* (pp. 77–105). Rowman & Littlefield.
- King, K. S. (1998). *Museum schools: Institutional partnership and museum learning*. In the *Annual Meeting of the American Educational Research Association (AERA)*. Ανάκτηση από <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED419891.pdf>
- Klein, C. (1998). Putting theory into practice. *Journal of Museum Education*, 23(2), 8–10. <https://doi.org/10.1080/10598650.1998.11510373>
- Λενακάκης, Α., & Κανάρη, Χ. (2023). Προωθώντας τον διάλογο πολιτισμού, τέχνης και συμπερίληψης σε εκπαιδευτικό πλαίσιο: Μια εισαγωγή. Στο Α. Λενακάκης & Χ. Κανάρη (Επιμ.), *Πολιτισμός, τέχνες και συμπερίληψη: Θεωρητικές προσεγγίσεις και εφαρμογές* (σσ. 9-42). Σοφία.
- Lord, B. (2007). What is museum-based learning? In B. Lord (Ed.), *The manual of museum learning* (pp. 13–20). Rowman & Littlefield.
- Lourenço, M. C. (2008). Where past, present and future knowledge meet: An overview of university museums and collections in Europe. Ανάκτηση από <https://www.anms.it/upload/rivistefiles/105.PDF>

- Μπούνια, Α., & Νικονάνου, Ν. (2008). Μουσειακά αντικείμενα και ερμηνεία: Δημιουργώντας την εμπειρία, επιδιώκοντας την επικοινωνία. Στο Ν. Νικονάκου & Κ. Κασβίκης (Επιμ.), *Εκπαιδευτικά ταξίδια στο χρόνο: Εμπειρίες και ερμηνείες του παρελθόντος* (σσ. 68–95). Πατάκη.
- Measures, K. (2016). *My primary school is at the museum. Action Research Project*. Heritage Insider. Ανάκτηση από <https://www.kcl.ac.uk/cultural/resources/reports/mpstm-final-report.pdf>
- Νάκου, Ει. (2001). *Μουσεία: εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός. Από τη σκοπιά της θεωρίας του υλικού πολιτισμού, της μουσειολογίας και της μουσειοπαιδαγωγικής*. Νήσος.
- Νικονάνου, Ν. (2002). *Αρχαιολογικά μουσεία και σχολείο. Εκπαιδευτικά προγράμματα μουσειακής αγωγής για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα* [Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή]. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Νικονάνου, Ν. (2011). *Μουσειοπαιδαγωγική: Από τη θεωρία στην πράξη*. Πατάκη.
- Νικονάνου, Ν. (2015α). Μουσεία και τυπική εκπαίδευση. Στο Ν. Νικονάνου (Επιμ.), *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα* (σσ. 89–112). Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <https://hdl.handle.net/11419/712>
- Νικονάνου, Ν. (2015β). Εκπαιδευτικά εργαλεία: Έντυπα και υλικά. Στο Ν. Νικονάνου (Επιμ.), *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα* (σσ. 203–224). Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <https://hdl.handle.net/11419/712>
- Newman, L., & Driver, F. (2020). Kew gardens and the emergence of the school museum in Britain, 1880–1930. *The Historical Journal*, 63(5), 1204–1230. <https://doi.org/10.1017/S0018246X19000487>
- Nuzzaci, A. (2020). The right of children to use cultural heritage as a cultural right. *Open Journal of Social Sciences*, 8(4), 574–599. <https://doi.org/10.4236/jss.2020.84042>
- Οικονόμου, Μ. (2003). *Μουσείο: Αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός; Μουσειολογικοί προβληματισμοί και ζητήματα*. Κριτική.
- Παπαϊωάννου, Δ. (2010). *Η βασική εκπαίδευση στην περιοχή Ξηρόμερον (Κατούνα) από τα τέλη του 19ου ως τα μέσα του 20ού αιώνα* [Διδακτορική Διατριβή]. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. <https://doi.org/10.12681/eadd/46182>
- Paris, S. G., & Hapgood, S. E. (2002). Children learning with objects in informal learning environments. In S. G. Paris (Ed.), *Perspectives on object-centered learning in museums* (pp. 37–54). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Parisi - Moreno, V., Llonch - Molina, N., & Selfa, M. (2021). Information literacy instruction in early childhood education: The school museum. *Literacy*, 55(2), 83–90. <https://doi.org/10.1111/lit.12238>
- Pausini, A. I. (2019). Escola nova and Leontina Busch: School museums and historical-pedagogical museums in the state of São Paulo between the 1930s and 1970s. *Cadernos de Sociomuseologia*, 58(14), 129–157. <https://doi.org/10.36572/CSM.2019.VOL.58.06>
- Pearce, S. M. (2002). *Μουσεία, αντικείμενα και συλλογές: Μια πολιτισμική μελέτη*. Βάνιας.
- Petry, M. G., & Silva, V. L. G. da. (2013). School museum: Meanings, proposals and projects for elementary school (in the 19th and 20th centuries) [Museu escolar: sentidos, propostas e projetos para a escola primária (séculos 19 e 20)]. *História Da Educação*, 17(41), 79–101. <https://doi.org/10.1590/S2236-34592013000300006>
- Plaza, C. (2022). Museums in universities: Predicaments and potentialities. *Museum International*, 74(1–2), 74–85. <https://doi.org/10.1080/13500775.2022.2157563>
- Randle, D., & Anderson, R. (1999). An analysis of student perceptions of learning activities in a museum-based school. In *PUB TYPE Reports Research*, 143. Ανάκτηση από <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED445895.pdf>

- Σουλιώτου, Α., & Κανάρη, Χ. (2022). Ψηφιακές ξεναγήσεις μουσείων Μοντέρνας και Σύγχρονης Τέχνης: Ενισχύοντας τη διαδραστικότητα και τη συμμετοχή φοιτητών-τριών στην τηλεεκπαίδευση. Στο Κ. Σκριάπας (Επιμ.) *Πρακτικά 4ου Πανελληνίου Συνεδρίου Ψηφιοποίησης Πολιτιστικής Κληρονομιάς – EUROMED 2021. Πολιτισμός, παιδεία, έρευνα, καινοτομία, ψηφιακές τεχνολογίες, τουρισμός* (σσ. 1025 – 1038). Δίκτυο «ΠΕΡΡΑΙΒΙΑ».
- Συμβούλιο Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2018, June 4). Βασικές ικανότητες της διά βίου μάθησης. *Επίσημη Εφημερίδα Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Ανάκτηση από <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=OJ:C:2018:189:TOC>
- Συμβούλιο Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2019, June 5). *Συμπεράσματα του Συμβουλίου για τις νέες δημιουργικές γενιές*. Επίσημη Εφημερίδα Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ανάκτηση από <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2019:189:FULL>
- Stetson, R., & Stroud, N. D. (2014). Pre-service teacher training at the museum school. *Journal of Museum Education*, 39(1), 67–77. <https://doi.org/10.1080/10598650.2014.11510796>
- Takahisa, S. (1998). A laboratory for museum learning. *Journal of Museum Education*, 23(2), 5–8. <https://doi.org/10.1080/10598650.1998.11510372>
- Tranfield, D., Denyer, D., & Smart, P. (2003). Towards a methodology for developing evidence-informed management knowledge by means of systematic review. *British Journal of Management*, 14(3), 207–222. <https://doi.org/10.1111/1467-8551.00375>
- Vidal, D. G. (2017). Transnational education in the late nineteenth century: Brazil, France and Portugal connected by a school museum. *History of Education*, 46(2), 228–241. <https://doi.org/10.1080/0046760X.2016.1273402>
- Φιλίππουπολίτη, Α. (2015α). Εκπαιδευτικές θεωρίες και μουσειακή μάθηση. Στο Ν. Νικονάνου (Επιμ.), *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα* (σσ.27-49). Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <https://hdl.handle.net/11419/712>
- Watermeyer, R. (2015). Science engagement at the museum school: Teacher perspectives on the contribution of museum pedagogy to science teaching. *British Educational Research Journal*, 41(5), 886–905. <https://doi.org/10.1002/berj.3173>
- 1ο Γυμνάσιο Χίου. (χ.χ.). Μουσείο Ιστορίας & Φυσικής. https://1gym-chiou.chi.sch.gr/?page_id=59 [Ημερομηνία πρόσβασης 08.07.2024].
- 72ο Δημοτικό Σχολείο Θεσσαλονίκης. (χ.χ.). Λαογραφική Συλλογή. <http://72dim-thess.thess.sch.gr/laografiki.html> [Ημερομηνία πρόσβασης 08.07.2024].